

IVICA RAGUŽ

Aelred iz Rievaulxa o duhovnem prijateljstvu

Vsakdo lahko zagotovo potrdi, da je imel ali da ima lepo izkušnjo prijateljstva. Nekatera prijateljstva so bila intenzivnejša, močnejša, bolj dolgotrajna, nekatera pa mimogrede, bolj površna in kratkotrajnejša. Kakršnakoli so bila prijateljstva, vedno nas je druženje s prijateljicami in prijatelji bogatilo in osrečevalo.¹ V teh trenutkih smo lahko občutili to, kar je Avguštin napisal o prijateljstvu rimski vdovi Probi: »Ita in quibuslibet rebus humanis nihil est homini amicum sine homine amico.«² Nič nam ni moglo biti prijatelj, z ničimer nismo mogli biti zadovoljni, pa čeprav bi dosegli določen uspeh v življenju, če nismo imeli prijatelja, s katerim bi vse to lahko podelili. Prav tako pa vsakdo od nas pozna tudi negativno stran prijateljstva: napačna izbira prijateljev, razočaranje, izdajo, agresivno odvisnost. Zaradi tega se nemalokrat bojimo imeti prijatelje, strah nas je, da se nam zgodi to, o čemer piše psalmist: »Celo moj prijatelj, ki sem mu zaupal, ki je jedel moj kruh, je vzdignil peto zoper mene« (Ps 41,10). Takšne pozitivne in negativne izkušnje odpirajo vprašanja o pomenu in namenu prijateljstva, pa tudi o pravilni izbiri prijateljev.

Prijateljstvu so skozi zgodovino posvečeni mnogoštevilni eseji, knjige. Dovolj je, da se spomnimo premišljevanj Aristotela, Cicerona, Avguština, Tomaža Akvinskega, Montaigna, Derridaja itn. Večina modernih študij o prijateljstvu se večinoma ukvarja s tem ali z drugimi velikani človeškega duha, pri čemer so ostala

*Ivica Raguž je glavni in odgovorni urednik hrvaškega uredništva revije *Communio*, profesor dogmatične teologije na Katoliški bogoslovni fakulteti v Đakovu. Članek je iz hrvaškega jezika prevedel Ivan Povšnar.*

tako rekoč v popolnosti neopažena ali še vedno slabo sprejeta razmišljanja o prijateljstvu srednjeveškega cistercijanskega redovnika Aelreda iz Rievaulxa, ki je napisal s krščanskega vidika morda eno izmed najboljših del o prijateljstvu: »De spirituali amicitia.« Za analizo njegovega dela o prijateljstvu smo se odločili iz več razlogov: prvič, pri Aelredu srečamo sintezo vseh pomembnih premišljevanj o prijateljstvu v antični dobi; drugič, Aelred nam nudi novost krščanskega razumevanja prijateljstva; tretjič, njegova premišljevanja o prijateljstvu imajo praktično vrednost, ker dajejo konkretne nasvete za vzpostavitev prijateljstva.³

1. Resnično prijateljstvo kot »*humani pectoris sensus*«

»Ecce ego et tu, et spero quod tertius inter nos Christus sit.« – »Glej, jaz in ti. Upam, da je tretji med nama Kristus.«⁴ S temi močnimi besedami Aelred odpira prvi del knjige, ki je zasnovan kot dialog z njegovim prijateljem in sobratom Ivom. Med njima se že kaže kako je resnično prijateljstvo samo tisto, v katerem je tudi »tretji« – Jezus Kristus. Aelred navaja Ciceronovo definicijo prijateljstva: »Prijateljstvo je enodušnost v človeških in božanskih stvareh, spremlja pa jo blaga naklonjenost in ljubezen.«⁵ V tej enodušnosti, poudarja Aelred, prijatelj sprejema drugo osebo, uživa jo s sladkostjo, objema jo in varuje. V tem pomenu je prijatelj »čuvaj medsebojne ljubezni«, »čuvaj duše same«.⁶

Na vprašanje sobrata Iva o potrebi razlikovanja prijateljstva od ljubezni, Aelred trdi, da je potrebno razlikovati eno in drugo na sledeči način: ljubezen se nanaša na vse ljudi, prijateljstvo pa na tiste, katerim lahko zaupamo svoje srce in njegove skrivnosti, s katerimi smo povezani z istim zakonom zaupanja in gotovosti: »Prijatelje imenujemo samo tiste, katerim se ne bojimo zaupati svojega srca in vse, kar je v njem; tudi oni so povezani z nami z istim zakonom zaupanja in gotovosti.«⁷ Aelred lepo opaža, da je to razlikovanje pravzaprav posledica izvirnega greha, ker prej ni bilo razlikovanja med prijateljstvom in ljubeznijo.⁸

Aelred potem razlikuje med resničnim in napačnim prijateljstvom, ki naj bi se kot tako niti ne imenovalo. Imamo tri vrste prijateljstva: telesno, ki nastane iz medsebojne skladnosti v slabem; posvetno, ki nastane iz določene koristi; duhovno, ki predpostavlja podobnost življenja, moralnosti in ki nastaja samo pri dobrih osebah.⁹

Telesno prijateljstvo se osredotoči samo na telesni užitek. Ne vodi ga razum, tako da so prijatelji v tem prijateljstvu pripravljani celo na zlo in na zločin zaradi drugega. Ker takšnega čustvenega prijateljstva ne vodi razum, ne pozna meje, ne razmisli izgub in dobičkov, do vsega se usmerja nepremišljeno, nerazsodno, lahkotno in brez mere. Na koncu se to prijateljstvo, z enako lahkotnostjo, s katero se je začelo, tudi konča.¹⁰

Svetovljansko – posvetno prijateljstvo pa je prijateljstvo, ki nastaja zaradi hlepenja za tuzemskimi stvarmi in dobrinami. To prijateljstvo zlahka propade, ker v njem ni nič preverjenega, trajnega in gotovega, ter spada pod sledeče vodilno načelo: »Vzemi svojemu prijatelju upanje na dobiček, in on ne bo več tvoj prijatelj.«¹¹

Resnično prijateljstvo pa je tisto, ki ga ne iščemo zaradi dobička ali zaradi nekega zunanjega razloga, ampak zaradi dostojanstva same narave prijateljstva in zaradi »čutenja človeškega srca« (»*humani pectoris sensu*«).¹² Govorimo o prelepem izrazu, ki naznanja, da samo duhovno prijateljstvo naredi človeka za človeka, oziroma, da po njem postajamo bolj človek. Kajti v duhovnem prijateljstvu stopamo v odnos z drugo osebo ne zaradi zunanjih motivov, kot je primer v prvih dveh prijateljstvih. V telesnem prijateljstvu postanemo prijatelji zaradi napačnih čustev, ki so egoistična, v posvetnem prijateljstvu pa zaradi napačne razumnosti, ki je usmerjena izključno na koristoljubje. Nasprotno pa je vzrok in sad duhovnega prijateljstva prijateljstvo samo, kolikor ni sredstvo za doseganje drugačnih ciljev. Medtem ko je prvo prijateljstvo preveč čustveno, drugo pa preveč racionalno, je samo duhovno prijateljstvo človeško, kolikor zraste iz »čutenja človeškega srca«. »Človeško srce« pomeni prav sposobnost človeka, da živi odnose do drugih onstran egoističnih čustev in interesov razuma. »*Humani pectoris sensus*«

duhovnega prijateljstva zedini telo in duha, čustvo in razum, torej nas naredi bolj humane.

2. Resnično prijateljstvo kot »sacratissimus affectus« Jezusa Kristusa

Drugi del je posvečen analizi namena in prednosti prijateljstva. Aelred vodi sedaj dialog z drugo dvojico sobratov Valterjem in Gracijanom, ker je njegov sobrat Ivo umrl. Zato drugi del začne s prečudovitimi stavki o umrlem prijatelju Ivu, o prijateljski povezanosti, ki ne preneha niti po smrti: »Tam je on vedno z menoj; tukaj sije meni njegovo pobožno obličje; tam se mi nasmiha njegove dobrotljive oči, tam mi tako dišijo njegove ljubke besede, da se mi dozdeva, da sem se z njim napotil k boljšemu, ter da on še naprej prijateljuje z menoj tukaj na zemlji.«¹³ Valter sprašuje o prednostih in koristih prijateljstva. Aelred odgovarja na ta vprašanja in našteva prednosti prijateljstva: prijateljstvo premaguje zlo, umirja sovražnosti, ureja uspeh. Brez prijateljstva je človek podoben živali in nasploh težko uživa v svoji sreči brez prijateljstva. Popolnoma sam je, kdor je brez prijateljev, prijatelj pa prinaša srečo po medsebojnem darovanju in zaupanju brez sramu vsega, kar nosimo v sebi. Prijateljstvo je najboljše zdravilo, kolikor polepša veselje v uspehu, ko pa deli in priobči neugodne stvari prijateljem, le-te postanejo lažje.¹⁴

Potem ko je pokazal prednosti prijateljstva, Aelred podčrtava, da se navedene prednosti prijateljstva lahko resnično izvršijo samo z Jezusom Kristusom. S tem sedaj Aelred uvaja specifično krščansko razumevanje prijateljstva, ki je utemeljeno v Jezusu Kristusu, ki bi ga mogli imenovati »ekstatično«. V Kristusu utemeljeno prijateljstvo pomeni sledeče: napredovati mora po njem, začetek mora vedno imeti v Kristusu in biti dovršeno v njem.¹⁵ Torej, prijateljstvo je ekstatično, ne samo kolikor v njem prijatelj gre iz sebe k drugemu prijatelju, ampak tudi kolikor oba gresta iz enega in iz drugega k tretjemu, to je k Jezusu Kristusu. To pomeni, da je

resnično prijateljstvo med ljudmi mogoče, če izhaja iz nečesa, kar je izven njega, to pa je prav božansko prijateljstvo Jezusa Kristusa s človekom. Iz tega sledi, da je po Aelredu lahko resnični prijatelj samo tisti, ki je prijatelj z Jezusom Kristusom. Zaradi prijateljstva z Jezusom Kristusom so sedaj prijatelji bolj »zunaj« sebe, njihova skupnost je bolj čvrsta in močnejša, osvobojena egoizma in bolj odprta drugemu. »V Jezusu Kristusu postajajo eno srce in ena duša ter tako postajajo z njim en duh v enem poljubu, medtem ko se po stopnjah ljubezni vzpenjajo proti Kristusu.«¹⁶

Po sledeh te podobe se odnos med prijatelji pojasnjuje s podobo poljuba. Aelred razlikuje tri poljube: telesni, duhovni in intelektualni – »osculum corporale«, »osculum spirituale«, »osculum intellectuale.« Za Aelreda je važen ta duhovni poljub, ki je pravzaprav poljub med resničnimi prijatelji, predpostavlja pa edinost duš, mešanje duš, ki je dovršeno in očiščeno s Svetim Duhom: duhovni poljub ne nastane »z dotikom ustnic, ampak s čustvom duha; ne s spajanjem ustnic, ampak z ljubeznijo duhov; nastane po Svetem Duhu, ki očisti vse in po katerem duhovni poljub žarči nebeško dišavo.«¹⁷ Ta poljub med prijatelji Aelred imenuje tudi Kristusov poljub, ker nas po prijatelju ljubi Jezus Kristus: »Ni neprimerno ta poljub imenovati Kristusov poljub, ker ga on daje po ustih drugega, ne pa s svojimi usti, medtem ko navdihuje tiste, ki jih ljubi s svojim najsvetejšim čustvom, ter se jim zdi, da so kot ena duša v različnih telesih.«¹⁸ Posebno važen je ta izraz »najsvetejše čustvo« (»sacratissimus affectus«). Resnično prijateljstvo ostane takšno samo, če varuje, če se usmerja in dovoli, da se navdihuje z »najsvetejšim čustvom«, ki ga lahko da samo Jezus Kristus. Tukaj še enkrat srečamo idejo, da mora biti resnično prijateljstvo »ekstatično«, to je kristološko. Kjer ni tega stremljenja, kjer se ne teži k »najsvetejšemu čustvu« Jezusa Kristusa, prijateljstvo izgublja svojo intenzivnost in moč, edinost in intimnost med prijatelji pa počasi izginja. Ta duhovni poljub vodi k intelektualnemu poljubu, ker duhovni poljub ostane pomanjkljiv in krhek in zato teži k neposrednemu eshatološkemu poljubu milosti, poljubu Jezusa Kristusa.«¹⁹

3. Izbira prijatelja

Tretji del spisa je morda najbolj zanimiv in najbolj aktualen, ker Aelred v njem razpravlja o pravilni izbiri preizkušanja prijateljev. Aelred razlikuje štiri stopnje v procesu nastajanja prijateljstva: izbira, preizkušanje, sprejem in dovršena harmonija.²⁰ Te Aelredove štiri stopnje niti danes niso ničesar izgubile na pomenu, ker iz izkušnje zagotovo vemo kako v sklepanju prijateljstev sploh nismo bili pozorni na pravilno izbiro, kaj šele na preizkušanje možnih prijateljev. Poglejmo, kako Aelred razlaga izbiro prijateljev.

Aelred se vprašuje, katere osebe ne bi nikakor smele biti naši prijatelji. Omenja sledeče: razdražljive, nezanesljive, dvomljive in klepetave.²¹ Aelred se seveda zaveda, da je težko najti osebe, ki ne bi imele nekaterih od navedenih slabosti. Zato je vseeno popustljiv do teh oseb in meni, da jih lahko izberemo za prijatelje s temi slabostmi, pod pogojem, da imajo drugačne kvalitete ter se jih ozdravi od navedenih slabosti in se jih tako usposobi za prijateljstvo.²² Cistercijanski menih pojasnjuje, zakaj so navedene osebe problematične za prijateljstvo:

a) Razdražljive osebe se zlahka razjezijo in v tej jezi pogosto ne vedo, kaj govorijo, ne izbirajo besed in zato zelo lahko kdaj razžalijo celo prijatelja. Po Aelredu je treba biti z razdražljivimi beseda potrpežljiv, opomin njihovih slabosti mora biti neboleč, celo ugoden.²³

b) Nezanesljive osebe ne morejo nuditi gotovosti prijatelju. Aelred jih primerja z glino. Te osebe dopuščajo, da se jim kot v glino vedno znova vtisnejo razna mišljenja, ki jih naredijo nezanesljive in niso pripravljene braniti svojih prijateljev.²⁴

c) Dvomljive osebe so zopet vedno nemirne in ta nemir prenašajo tudi na svoje prijatelje. Poleg tega so zvedavi, te zvedavosti pa jih je strah. Dvomljivost ustvarja ljubosumnost, kar ogroža prijateljstvo: »Ko vidi prijatelja, kako je ljubezniv do druge osebe, misli da ima njega manj rad; če ga prijatelj opomni, misli da ga sovraži; če ga prijatelj hvali, misli, da se mu posmehuje.«²⁵ Ta se mora zdraviti s »kontemplacijo ljubezni«.²⁶

d) Po mnenju vseh meniških piscev, posebno sv. Benedikta, je tudi Aelred mišljenja, da so klepetave osebe težko dobri prijatelji. Navaja knjigo Pregovorov: »Če vidiš človeka, prenagega v govorjenju: več je upanja za bedaka kot za njega« (Prg 29,20).²⁷

Končno so tudi osebe, katerim nikakor ne bi smeli dopustiti, da postanejo naši prijatelji²⁸:

a) Osebe, ki žalijo; le-te uničujejo dober glas in dušijo ljubezen.

b) Oholi ljudje; oholi ljudje uničujejo prijateljstvo, ker ne želijo priznati svojih napak. Ohol človek tako vedno predrzno žali, poln bahavosti pa drugega korigira.

c) Razkritje skrivnosti; prijatelj ne more biti tisti, ki zlahka razkriva skrivnosti. Aelred močno kritizira takšne osebe, ker »ni ničesar bolj odvratnega kot razkritje skrivnosti, ničesar bolj prekletega. Razkritje uničuje vsako ljubezen, vsako milost in vsako sladkost med prijatelji in vse napolni z grenkobo ter povsod razliva žolč slabe volje, sovraštva in bolečine.«²⁹ Žrtev razkrite skrivnosti je tako vržena v obup, ker je njena notranjost razkrita vsem, svetost njene notranjosti »je vržena svinjam«.

d) Zahrbtno napadanje in obrekovanje; osebe, ki podlo napadajo druge in jih obrekujejo, same pa niso nikoli sposobne, da bi odkrito nasprotovale, po Aelredu niso sposobne za prijateljstvo in se jih moramo varovati, ker se bodo tako obnašale tudi do svojih prijateljev. Njihova obrekovanja so kot smrtonosni ugriz strupene kače.

4. Preizkušanje prijateljev

Po Aelredu je treba možnega prijatelja preizkusiti z ozirom na sledeče lastnosti: privrženost, pravi namen, diskretnost, potrpežljivost – »fides, intentio, discretio, patientia.«³⁰

a) Privrženost. Prijatelja je treba preverjati, koliko nam je privržen. Resnična privrženost izhaja iz tega, da nas prijatelj ne želi zaradi česa drugega, ampak zaradi našega srca. Lahko bi rekli, da resničnega prijatelja ne zanima nič drugega kot prijatelj sam. Na

vse druge kvalitete, kot to lepo piše Aelred, resnični prijatelj »ne gleda, ali so prisotne, niti jih ne išče, če niso prisotne.«³¹

b) Pravi namen. Potrebno je preveriti, po primerih, če možni prijatelj išče bogastvo. Aelred trdi, da je za prijateljstvo celo bolj zanesljivo, če si revnejši, ker pri revnem človeku ne moreš veliko dobiti, razen njega samega. Povrh tega se človek do bogatašev pogosto pretvarja, da je nekaj drugega, kot je v resnici.

c) Diskretnost; pod diskretnostjo misli Aelred na pravo mero v vsem: kaj je treba narediti v pravem trenutku, kaj je treba prenesti in pretrpeti; v čem se je potrebno zahvaliti prijatelju; kaj je potrebno popraviti in ali je smiselno opominjanje prijatelja z ozirom na način, čas in prostor. Nekateri prijatelji, piše Aelred, svojo nesposobnost za diskretnost pokažejo s tem, da zahtevajo od svojih prijateljev to, kar niti sami ne morejo biti.

d) Potrpežljivost; resnični prijatelj se ne jezi takoj, če je bil opomnjen. Ne sovraži in ne prezira tistega, ki ga opozori na napake. Zelo pomembno je tudi preveriti, ali je potencialni prijatelj pripravljen prenesti vsak napad za dobro svojega prijatelja.

5. Prenehanje prijateljstva

Potem ko je pokazal, s kakšnimi osebami nikakor ne smemo prijateljevati, se Aelred vprašuje,

kaj storiti s prijatelji, s katerimi smo postali prijatelji, pa so se kasneje izkazali, da so neprimerni za prijateljstvo zaradi navedenih pomanjkljivosti. Glede tega mučnega vprašanja daje Aelred modre nasvete. Kar se nanaša na žalitve in žaljenja prijateljev, se prijateljstvo zaradi tega ne bi smelo hitro prekiniti (discindere), ampak počasi »izhlapevati« (dissuere).³² Ni dobro naglo prekiniti prijateljstva, ker bo tako prijatelj strašno užaljen in bo postal, kot se to pogosto zgodi, naš najhujši sovražnik. Zato je najboljšo malo in zopet malo, počasi »izparevati« prijateljstvo, mi bi danes rekli, postopno se oddaljevati in se izmikati srečanjem. Vseeno pa je potrebno storiti vse, po Aelredu, da se prijateljstvo ponovno vzpostavi.

A kaj storiti, ko nas nekdanji prijatelj napada, žali in sovraži? Aelred meni, da moramo prenašati te napade, kajti če je bilo prijateljstvo resnično, bo ljubezen vedno ostala. Prijateljstvo, po cistercijanskem menihu, omogoča štiri stvarnosti: ljubezen, čustvo, gotovost in srečo: »*dilectio et affectio, securitas et iucunditas*«. ³³ Do nekdanjega prijatelja, kar je povsem razumljivo, ne moremo več imeti čustev, čutimo se negotove in nesrečne. Toda ljubezni do nekdanjega prijatelja ne smemo nikoli odvzeti, kar je skladno z novozavežno teologijo ljubezni do sovražnikov. ³⁴ Vedno pa bodo, razen če nismo doživeli »velikega šoka«, ³⁵ ostale sledi določenega prijateljstva tudi po prenehanju. Prijateljstvo je treba takoj prekiniti, ko prijatelj ogroža drugega, posebno svojo družino, domovino, soseda ali nekoga drugega. ³⁶ Tukaj se vidi kako ima prijateljstvo za Aelreda družbeno in politično razsežnost. Ta se po svoji naravi, zato ker počiva v kreposti ljubezni, nikakor ne sme zreducirati na egoizem v dvoje.

6. Za sklep

Aelredova razmišljanja ne dajejo odgovora na vsa vprašanja in dvome današnjega človeka v odnosu do prijateljstva, vsekakor pa nudijo vzpodbudo misli, razmišljanja in nasvete, kako danes vzpostaviti in živeti prijateljstvo. Ko smo predstavili Aelredovo delo o prijateljstvu, smo želeli doseči dvoje: prvič, ponovno aktualizirati pomembnost prijateljstva tam, kjer je to popolnoma zanemarjeno; drugič, pokazati na resnično prijateljstvo tam, kjer je to zreducirano na prijateljstvo izključno zaradi interesa, medtem ko je resnično prijateljstvo ekstatično: utemeljeno v preseganju samega sebe k drugemu, po Jezusu Kristusu. »*Ecce ego et tu, et spero quod tertius inter nos Christus sit.*« – »Glej, jaz in ti. Upam, da je tretji med nama Kristus.«

Opombe

¹ O sreči prijateljstva, glej I. Raguž, *Sretni u nadi. Teološka razmatranja o sreči*, HILP, Zagreb, 2013, 293-308.

² Avguštin, Ep. 130, 2, 4.

³ Tukaj bomo izbrali samo nekatere misli tega dela. Bolj obširen prikaz Aelredovega razmišljanja o prijateljstvu se lahko najde v našem delu: »Aelred iz Rievaluxa o duhovnom prijateljstvu. 'Ecce ego et tu, et spero quod tertius inter nos Christus sit'«, v: *Služba Božja* 3 (2008), 261– 285.

⁴ *De spirituali amicitia* I, 1.

⁵ I, 11.

⁶ I, 20.

⁷ I, 31.

⁸ I, 58–59.

⁹ I, 38.

¹⁰ I, 41.

¹¹ I, 42.

¹² I, 45.

¹³ II, 5.

¹⁴ II, 11, 13.

¹⁵ II, 20.

¹⁶ II, 21.

¹⁷ II, 26.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ II, 27.

²⁰ III, 8.

²¹ III, 14.

²² Prav tam.

²³ III, 14, 17.

²⁴ III, 28.

²⁵ III, 29.

²⁶ III, 32.

²⁷ III, 30.

²⁸ III, 23–25.

²⁹ III, 24.

³⁰ III, 61–72.

³¹ III, 62.

³² III, 41–42.

³³ III, 51.

³⁴ III, 57.

³⁵ III, 52.

³⁶ III, 58.